

**ÇOCUKLARIN KATILIM HAKKI ÜZERİNE BİR TÜRKİYE
DEĞERLENDİRMESİ**

Ercüment ERBAY*

Öz

Çocuklar dünyada ve ülkemizde birçok sorunla ve istismarla karşı karşıyadır. Bu sorunları ve istismarları vurgulayan ve önlenmesi için çözümler öngören haklar dizgesine ise çocuk hakları denilmektedir. Çocuk hakları, ülkemizin gündemine 1989 yılında yayınlanan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile girmiştir. Bu Sözleşme, çocukların karşılaştığı veya karşılaşılabileceği bütün sorunları bünyesinde barındırmakta ve ilkesel olarak dört temel üzerine oturmaktadır. Bunlar: yaşama-gelişme, eşitlik-ayrım gözetmeme, çocuğun yüksek yararı ve çocuk katılımıdır. Bu çalışmada bu ilkelerden çocuk katılımı, Türkiye'deki kurumlar ve uygulamalar özelinde ayrı ayrı tartışılmıştır. Bu yolla çocuk katılımının Türkiye'deki büyük resmi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk Hakları, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Katılım, Çocuğun Katılım Hakkı

**AN ASSESSMENT OF TURKEY IN TERMS OF PARTICIPATION RIGHTS OF
CHILDREN**

38

Abstract

Children face to lots of problems and abuses in Turkey and the World. Rights system which emphasizes these problems and abuses and proposes solutions to prevent them is children's rights. Children's rights have become a current issue in Turkey with United Nations Convention on Children's Rights accurately in 1989. This convention incorporate all problems which children face or can face and are established on base of four basic principles. These are: living-development, equity-nondiscrimination, best interest of child and child participation.

Child participation that is one of these principles has been discussed specific to institutions and practices separately in Turkey. By this way, a big picture of child participation has been tried to reveal in Turkey.

Keywords: Child, Children's Rights, United Nations Convention on Children's Rights, Participation, Participation Right of Child

* Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü,
eerbay@hacettepe.edu.tr

Giriş

Türkiye’de yaklaşık 25 milyon çocuk yaşamaktadır. Bu demektir ki nüfusun yaklaşık %33’ü çocuktur. Bu derece büyük bir nüfusa sahip çocukların, politikalar ve uygulamalar bağlamında ne derece değerli olduğu ise tartışma konusudur.

Çocuğa atfedilen değerin görünür olduğu önemli kavramlardan biri katılımdır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin büyük önem verdiği katılım hakkı, ülkemizde çocukların yeterince kullanabildiği bir hak olamamaktadır.

Bu çalışmada çocukların katılım ile ilgili Türkiye’deki durum gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Öncelikle genel olarak katılım hakkının durumu irdelenmiş, sonrasında ilgili kurumlar ve uygulamalar çerçevesinde Türkiye’de katılım hakkının haritası ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Katılım Kavramı

Katılım, çocuğun kendini etkileyecek kararlara dâhil olması için güçlendirilmesini ve kapasitesinin artırılmasını teşvik eden bir süreçtir. Katılım ayrıca kendini ve düşüncelerini ifade etme özgürlüğünü ve temel sivil hakları içerir.¹

Katılım hakkı, çocuk hakları ile ilgili diğer bildirgelerde yer almayan ve ilk kez Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde gündeme gelen bir haktır. Bunun nedeni, çağımızda ideal yönetim modelinin demokrasi olmasıdır. Demokrasinin temel prensiplerinden olan katılımcılık, Sözleşme’de de yerini almıştır.²

¹ The state of the world’s children (Special Edition. New York: UNICEF Publication, 2009), s.15

² Emine Akyüz, “Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı”. *Milli Eğitim Dergisi*, 151, (2001), s.14.

Çocuğun katılım hakkı, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesinde aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.³

Madde 12 – Her çocuk, kendisini ilgilendiren herhangi bir konu ya da işlem sırasında görüşlerini serbestçe ifade etme, görüşlerinin dikkate alınmasını isteme ve katılma hakkına sahiptir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi ise çocuğun katılım hakkının özellikle aşağıdaki durumlarda teşvik edilmesi gerektiğini belirtmektedir:

- Genel politikaların belirlenmesinde
- Aile ortamında
- Çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmada
- Medyada
- Okul ortamında

Katılım ile ilgili bu küçük bilginin ardından makalenin asıl odağı olan Türkiye'de çocuk katılımına genel bir bakış başlığına geçilebilir.

Türkiye'de Çocuk Katılımına Genel Bir Bakış

Çocuk katılımının Türkiye'de yerleşmesini önemseyen akademisyenlerden biri Prof. Dr. Serdar Değirmencioğlu'dur. Değirmencioğlu, Türkiye'de çocukların katılım hakkına ilişkin durumunu “tersten katılım” olarak adlandırmaktadır. Ona göre Türkiye'de çocukların büyük çoğunluğu hem istedikleri etkinlikleri yapmaktan alı konulmakta hem de istemedikleri etkinliklere zorunlu olarak yönlendirilmektedir. Çocukların bir etkinliğe katılımı, kitlesel

³ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989).

olarak gerçekleşecekse ve yapılacak etkinlik kurumsalsa; çocuklar bir bireyden çok bir sürü, rızası alınması gereken öznenen çok uygulamanın nesnesi konumunda değerlendirilmektedir. Örneğin 23 Nisan törenleri, çocuk bayramı olmasına rağmen çocuklara hiç danışılmadan organize edilmektedir. Bu organizasyonda çocuklar, uzun süren hazırlık dönemlerinde zorluklar yaşamakta, hastalanmakta, derslere katılamamakta ve yağmur altında ıslanmaktadır. Bu durum hem katılım hem de çocuğun yüksek yararı ilkeleri ile çelişmektedir.⁴

Karataş ve Acar'a göre ise katılımın nasıl gerçekleşmesi gerektiği konusunda yaşanan sorun temelde çocukların ve gençlerin yaşları ve sahip oldukları deneyimler açısından etkin birer yurttaş olarak kabul edilmemeleriyle ilişkilidir. Etkin birer yurttaş olarak algılanmayan çocuk ve gençlerin hizmete katılımı konusu, bütünüyle sorunlu bir sürece dönüşebilmektedir. Katılımın önündeki en büyük güçlüğü, yetişkinler tarafından konulan görünür ya da görünmez engeller ve yeterince saydam olmayan kurumsal yapılar olduğunu söylemek yanlış olmaz.⁵

Öte yandan çocuk katılımı, yasal bir zorunluluk veya kültürel bir *yaptırım* olarak algılanarak bir retorik olmak durumunda kalmamalıdır. Aksi halde dünyanın her yerinde sıkça gözlemlendiği gibi çocukların katılım hakkı çocukların demokrasi ile ilgili taklitleri, seçim taklitleri yapmaktan öteye geçememektedirler.⁶

⁴ Serdar Değirmencioglu, "Tersten Katılım: Katılım Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme". *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 20. Yılında Türkiye'de Çocuk Hakları*. (Ankara: Maya Akademi ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayını, 2010).

⁵ Kasım Karataş ve Hakan Acar, "Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Çocuk ve Gençlerin Katılımı" *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19 (2008), s.37-38.

⁶ Roger Hart and Michael Schwab, "Children's Rights and the Building of Democracy: A Dialogue on the International Movement for Children's Participation", *Social Justice Children and The Environment*. 24(69), (1997), s. 178.

Son olarak büyük bir araştırmayla bu başlık tamamlanabilir. Polat ve Gezer'in 2007 yılında, Türkiye'de 10 ilde 7-18 yaşları arasında toplam 10.000 çocukla görüştükleri çalışmalarında ise kızların evde yaşamlarını etkileyen konularda söz sahibi olmalarına katılım oranı %9,7 iken bu oran kızların okulda yaşamlarını etkileyen konularda söz hakkı olma ifadesinde %8,9'a düşmüştür. Erkeklerin evde kendilerini etkileyen kararlarda söz hakkına sahip olduğunu söyleyen öğrencilerin oranı %13,5 iken bu oran okulda %12,3'e gerilemiştir. Tüm çocukların her platformda yaşamlarını etkileyen konularda söz hakkına sahip olma ifadesine ise öğrencilerin %36,6'sı katılmıştır.⁷

Kurumsal Süreçlerde Çocuk Katılımının Durumu

Öncelikle kurumsal düzeyde sıkça yapılan temel yanlışlık, çocuk ve gençlerin katılımının, faaliyetlere katılım ile sınırlandırılması ve katılım düzeyinin bu şekilde ölçülmeye çalışılmasıdır.⁸

Bu tespitten sonra genelden özele doğru gitmek ve aşağıdaki başlıklarda çocuk katılımının ne derecede uygulandığını değerlendirmek doğru olacaktır.

Aile İçerisinde Çocuk Katılımı

Aile toplumun en önemli sosyal kurumlarından biridir. Bu yapının içerisinde çocuğun nasıl konumlandırıldığı ve çocuğa nasıl bir değer atfedildiği ise temel bir tartışma konusudur.

1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresinde bildiri sunan Naciye Betül Süt adlı çocuk, aile içerisinde katılım hakkı ve yetişkinlerin çocuklara bakışı ile ilgili şu özetleyici cümleleri kurmaktadır:

“Büyükler, anne babalar her konuda her şeyi çok iyi bildiklerini düşünüyorlar ve bu yüzden çocuklarıyla ilgili

⁷Oğuz Polat ve Tanzer Gezer, Çocukların Sosyal İçerilmesi ve Katılım Haklarının Hayata Geçirilmesi. İstanbul: Planet Ajans, 2008.

⁸ Karataş ve Acar, “Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Çocuk ve Gençlerin Katılımı”, s. 37-38.

*kararlar alırken kimseye danışmadıkları gibi biz çocuklara da sormuyorlar. Ama bu arada bizim en iyi şekilde yetişmemizi, kendi kararlarını alabilen, kendine güvenen bireyler olmamızı istiyorlar. Bize hiçbir şey sormadan bu nasıl olacak?...fikirlerimizi söyleyebilmemiz için büyümemizi bekliyorlar. Ama belki de büyüdüğümüzde şimdiki fikirlerimizi unutacağız ya da artık söylememize gerek kalmayacak”.*⁹

Aynı kongrede bildiri sunan Ahmet Doğukan Demir ise ailelerin çocuklara bakışıyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

*“Her zaman beklentilerinizdeki gibi yaşamamı istiyorsunuz. En iyinin sizin fikriniz olduğundan emin misiniz? Bütün doktorlar ve hâkimler çok mutludur herhalde. Anneler ve babalar çocuklarının doktor ve hâkim olmalarını istediklerine göre! Lütfen hayallerimize sınırlar koymayın. Benim dünyam yere göğe sığmaz aslında. Gelecekte mutlu olmamı istiyorsunuz. Size inanıyorum ama benim için bensiz düşünüyorsunuz.”*¹⁰

Erbay’ın “Çocuk Hakları” adlı kitabında görüşülen çocuklar da aile ve çocuk katılımı konusunda önemli bilgiler vermektedir:

*“Bence yetişkinler çocukları dinlemiyorlar. Hep kendi bildiklerini okuyorlar bence çünkü anneyle baba bir konu hakkında konuşuyor, çocuk bir şey söyleyince hemen susturuyorlar onu, yani seni ilgilendirmez sen niye konuşuyorsun deyip odasına yolluyorlar (Ahmet, 12 yaş)
Çocukların ifadeleri dinlenmiyor, önemsenmiyor bence. En ufak bir şeyde çocuk haklı çıktı diyelim, çocuktan al haberi*

⁹ Naciye Betül Süt, “Hayata çocuğun penceresinden bakmak”. 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Çocuk Bildirileri Kitabı. (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2011): 161.

¹⁰ Ahmet Doğukan Demir, “Son Söz Sizin Olsun Amal!”. 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Çocuk Bildirileri Kitabı. (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2011): 163.

diye soruyorlar ama hiç de önemsemiyorlar. “Aman canım o çocuk ne bilir ki” deyip geçiyorlar (Fatma, 14 yaş)”

Diğer çocuk özneler de Türkiye’de çocuğun değeri ve çocuğun kendini ifade etme hakkı bağlamında olumlu cümleler kurmamışlardır.

“çocuk işte. Bacak kadar velet” laflarını hepimiz duyuyoruz. Tecrübeye çok önem veriyorlar. “Akıl yaşta değil baştadır” sözü sadece söyleniyor, hiçbir uygulama yok yani. “Herşeyi biz daha iyi biliriz, onların iyiliği için biz karar almalıyız” diye bilinç var. Söylese de biz bildiğimizi okuyacağız, okuyorlar da zaten (Füsün, 13 yaş)

...yetişkinlerin bir özelliği vardır, uzun zamandır yaşıyorum, o yüzden daha bilgiliyim. Daha çok şey öğrendim. Biraz kendilerini üstün görüyorlar...şunu bilmiyorlar. Bazı konularda çocuklar daha bilgili oluyor, daha yaratıcı fikirlerde bulunabiliyor. Bir yetişkinin sözünü, bir çocuğun sözüne tercih ederler (Hasan, 12 yaş).¹¹

Okulda Çocuk Katılımı

Aileden sonra en önemli sosyalleşme kurumlarından biri okuldur. Çocukların yaşamlarının önemli bir kısmı okullarda geçmektedir. Bu nedenle çocuk katılımının sorgulanması gereken kurumlardan biri de doğal olarak okullar olmaktadır.

Nayır ve Kepenekçi’nin araştırmalarında okul temelinde katılım ile ilgili önemli veriler yer almaktadır. Bu araştırmada elde edilen veriler değerlendirildiğinde, katılım hakkı ile ilgili ifadeler ilköğretim 1., 2., 3., 4., ve 5. sınıf Türkçe öğrenci ders kitaplarında, 6. 7. ve 8. sınıf Türkçe öğrenci ders kitaplarından daha fazla yer verildiği görülmektedir. Ayrıca o dönemdeki ders programıyla paralel olarak, katılım hakkı ile ifadelerin en çok 6. sınıf Türkçe öğrenci ders kitabında yer aldığı dikkati

¹¹ Ercüment Erbay, “Çocuk Hakları”. (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2013).

çekmektedir. Öte yandan diğer önemli bir sonuç, Türkçe öğrenci ders kitaplarında, görüşlerini açıklama ve kararlara katılma hakkı kapsamında çocukların fikirlerini açıkça söyleyebileceğine; başta aile, okul ve toplum olmak üzere kendisini ilgilendiren konularda karar alabileceğine veya kararlara katılabileceğine yönelik ifadelerin yer aldığıdır.¹²

Ders kitaplarında çocuk katılımına ilişkin araştırma verilerinin ardından, Değirmenciöğlü'nun konuyla ilgili görüşünü aktarmak gerekir. Ona göre; Milli Eğitim Bakanlığı öğrencileri okula gelen ve öğrenme ile görevli edilgen bir kitle olarak görmektedir.¹³

Yazarın konuya ilişkin gözlemleri ise okullarda çocuk katılımının görünürde önemsendiği, hatta derslerde çocukların görüşlerini ifade etmeleri yönünde teşvik edildiği ancak uygulamaya geçildiğinde çocukların okullarda yönetim süreçlerine etki edecek ve kararları değiştirecek bir şekilde katılım sağlayamadıkları yönündedir. Bununla birlikte okullardaki öğrenci kolları ve okul başkanlığı gibi uygulamalar, çocukları demokrasiye alıştırmak açısından önemlidir. Ancak okul idarecileri ve öğretmenlerin, aslında toplumun genelinde olduğu çocukları dinlemeye ve kabul etmeye ilişkin motivasyonlarının yüksek olduğunu belirtmek olanaklı değildir.

Yasaların Hazırlanmasında Çocuk Katılımı

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) çıkan yasaların hazırlık aşamasında çocukların görüşlerinin alınması büyük önem arz etmektedir. Özellikle çocuklarla ilgili yasalar hazırlanırken çocuklardan görüş alınması olmazsa olmazdır.

Uygulamaya bakıldığında yazarın da danışmanlığını üstlendiği bir örnek göze çarpmaktadır. Yeni Anayasa çalışmaları kapsamında Aile ve

¹² Funda Nayır ve Yasemin Karaman Kepenekçi, "İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Hakları", *İlköğretim Online*, 10, (2011), s.166-167.

¹³ Değirmenciöğlü, "Tersten Katılım: Katılım Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme", s. 122.

Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın uygulaması olan İl Çocuk Hakları Komitelerinden gelen çocuklarla bir çalıştay gerçekleştirilmiş ve çocukların görüşlerinde oluşan rapor TBMM Başkanına elden teslim edilmiştir. Tabii ki yeni anayasaya bu görüşlerin dâhil edilip edilmeyeceği zaman içerisinde görülecektir.

Bu iyi örnek dışında ne yazık ki yasaların hazırlanmasına çocukların katılmadığı bir gerçektir. TBMM'de oluşturulan Çocuk Hakları İzleme Komitesi bu işlevi gerçekleştirmekte yetersiz kalmaktadır. Aslında TBMM çatısı altındaki bu komitenin, yasaların hazırlanmasında çocukların katılımını sağlayarak siyasi partileri etkileme gücü pekâlâ olabilir.

Çocuk Ceza Adalet Sisteminde Çocuk Katılımı

Çocukların mağdur ya da sanık olarak yer aldığı çocuk ceza adalet sisteminde, çocukların formlara indirildiği ve bir nesne olarak görüldüğü bir yargılama sistemi söz konusudur. Yasalar çok nettir ve çocuğun hem ceza hem de yargılama usulüne ilişkin görüşlerini ifade edebileceği ve bunun dikkate alınacağı bir yapı bulunmamaktadır. Çocuk Mahkemelerinde görev yapan sosyal çalışma görevlileri çocuklarla ilgili mesleki raporlar hazırlamakta ve bu raporlarda çocukların görüşleri az da olsa sorulmaktadır ancak bu raporların sunulduğu hâkimler, son derece yasa odaklı ve çocuk hakları-çocuk katılımı gibi kavramlardan uzak olduklarından çocuk katılımını sağlamak neredeyse imkânsız hale gelmektedir.

Sağlık Kuruluşlarında Çocuk Katılımı

Sağlık kuruluşlarında ve tıbbi işlemlerde çocukların görüşlerini ifade etmesi ve kendilerine uygulanacak tedavi hakkında bilgilendirilmesi önemlidir. Bununla birlikte belki de en az katılımın olduğu alan sağlık sektörüdür. Bunun nedeni, bu sektörün çok katı bir şekilde uzmanlık gerektirmesidir. Katılım sağlayabilmek için konu hakkında bilgi sahibi olmasının gereği açıktır. Yetişkinler bile

hekimlerin kararlarına uymakta ve görüş belirtmemektedir. Böyle bir yapı içerisinde çocuğa görüş sormak pek de akla gelmemektedir.

Olması gereken ise yetişkinler için sıklıkla uygulanmaya başlayan aydınlatılmış onam formlarının çocuklar için de uygulanmasıdır. Çocuk hastalarda aydınlatılmış onam alınması, kendine özgü özellikler taşımaktadır. Burada hekim, çocuk ve aile/yasal temsilci devreye girmektedir. Tıbbi kararın bu üçgen içerisinde yer alması, etik yönden güçlükler oluşturmaktadır. Yasal yaş sınırının altındaki çocukların tıbbi kararda ailelerine bağlı olmaları, kendi özerkliklerini kullanmalarının önüne geçebilmektedir.¹⁴ Bu demektir ki, ailelerinin kararı çocuklarının kararının önüne geçmektedir. Örneğin bir çocuk boğaz ağrısı için iğne vurulmak istemediğinde, aile daha etkili olabileceği gerekçesiyle şurup yerine iğne vurulmasını doktordan isteyebilmektedir.

Hasta Hakları Yönetmeliği'nin 24. maddesi de "Tıbbi müdahalelerde hastanın rızası gerekir. Hasta küçük veya mahcur (kısıtlı) ise velisinden veya vasisinden izin alınır" demektir. Bu yönetmelik de çocukların katılım hakkını net bir biçimde ortaya koymamakta, ailenin iznine vurgu yapmaktadır.¹⁵

Bu noktada çocuğun yüksek yararı ile katılım hakkı çelişebilmektedir. Çocuğun görüşü, onun sağlığına olumsuz etki edecek ise ailenin kararı mı dikkate alınmalıdır? Bununla ilgili görüş, makalenin "tartışma" bölümünde yer almaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı - İl Çocuk Hakları Komitesi/Çocuk Forumları

UNICEF'in teknik desteğiyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde 81 ilde İl Çocuk Hakları Komiteleri oluşturulmuştur. Çocuk Hakları İl Çocuk Komitelerinde her kesimden çocuğun temsil edilmesi

¹⁴ Erdem Aydın, "Çocuklarda Aydınlatılmış Onam Sorunu", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 46, (2003), s.148.

¹⁵ Hasta Hakları Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi: 01.08.1998; Resmi Gazete Sayısı: 23420.

amaçlanmıştır. Bu kapsamda ebeveyni ile birlikte yaşayan tüm çocuklar, çocuk eğitim evlerinde kalan çocuklar, engelli çocuklar ile bakım ve korunma altına alınan çocuklar komitelerde temsil edilmektedir. Aynı zamanda, çocuk haklarının öğrenilerek hayata geçirilmesi amacıyla, tanıtım kampanyaları, forumlar, kongreler vb. çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

Komiteler, çocuk katılımının Türkiye'deki ender örneklerinden biridir. Bununla birlikte komitelerin güçlendirilmeye açık yanları bulunmakta ve işleyişinde sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede il komitelerinde bulunan çocuklar tarafından belirlenen sorunlar şunlardır: güvensizlik, her şeyin çocuklardan beklenmesi, maddi yönden destek bulma zorluğu, gereksiz olarak görülmek, yetkililer ve yetişkinlerden gerekli ilgiyi desteği görememek, ciddiye alınmamak, maddi-manevi sıkıntılar, imkânların kısıtlı olması, okullara izin yazılarının geç gitmesi, mekân problemi, yetişkinlere ve yetkili kişilere ulaşamama, ulaşım ve haberleşme sıkıntısı, gerekli materyallerin eksikliği (bilgisayar, telefon, internet adresi), yetişkin temsilcilerinin işlerinin yoğunluğu, yetişkin komiteleri ile birlikte çalışamama, üst makamlardakilerle iletişim zorluğu ve destek görememek, basının ilgisizliği, iç iletişim sorunları, öğretmenlerin ve öğrencilerin sürekli değişmesi ve devamlılığın sağlanamaması, engelli çocukların katılımındaki problemler, her kesimden çocuğa ulaşamaması.¹⁶

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı – Evlat Edinme ve Koruyucu Aile Süreçlerinde Katılım

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye'deki tüm çocuklara hizmet götürmeyi kendisine misyon edinmiştir. Ayrıca özellikle korunmaya muhtaç çocuklara yönelik mesleki çalışmalarını 24 saat

¹⁶ Cengiz Çiftçi, "Türkiye'de Çocuk Katılımı Kamu Uygulamaları (I)", Erişim tarihi: 13.06.2011, <http://www.t24.com.tr/haberdetay/136815.aspx>.

esasına göre sürdürmektedir. Bu mesleki çalışmalar esnasında çocuk katılımının sağlanması ise üzerinde durulması gereken bir konudur. Örneğin bir çocuk bir aileye evlat edindirme veya koruyucu aile olma yoluyla verilecek ise bu sorumluluğu üstlenecek ailenin çocuğu tercih etmesi/seçmesi söz konusu olmaktadır. Çocuğun o aileyi isteyip istemediği genellikle göz ardı edilebilmektedir. Oysa çocuğun yeni ailesini seçmesi ve katılım hakkını kullanması en temel gerekliliktir.

Yerel Yönetimlerde Çocuk Katılımı

Bugün yerel yönetimler, topluma en yakın ve en kolay hizmet götürebilecek kurumlardır. Bununla birlikte yerel yönetimlerin çoğunun çocuk bilinci ve çocuk dostu olmak gibi bir dertleri bulunmamaktadır. Bu temelde çocuk dostu yerel yönetimlerin varlığından söz etmek mümkün gözükmemektedir.

Değirmencioğlu, devlet yetkililerinin (vali, kaymakamlar, belediye başkanları) çocuk hakları ve çocuk katılımı konusunda bilgi sahibi olmadıklarını belirtmektedir. Belediyelerin çocuk hakları ve katılımı konusundaki donanımı (birkaç büyükşehir belediyesi dışında) yok denecek kadar azdır. Bir süredir devlet tarafından desteklenen Yerel Gündem 21 modeli de çocuk katılımı açısından umut vadetmemektedir.¹⁷

Yerel yönetimlerin olumlu sayılabilecek bir çalışması, çocuk meclisleridir. Birkaç büyükşehir ve bazı ilçe belediyelerinde varolan bu meclisler, çocukların demokrasiye alışması ve görüşlerini paylaşması açısından önemlidir. Bununla birlikte bu yapının göstermelik olduğunu ve çocukların görüşlerinin uygulamaya aktarılmadığını ifade eden akademisyenler/uygulayıcılar da bulunmaktadır. Bu bağlamda Erbay'ın yukarıda ifade edilen kitabında görüşülen yetişkinler çocuk meclisleri konusunda görüş belirtmektedir:

¹⁷ Değirmencioğlu, Tersten Katılım: Katılım Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 124.

“Bizim çocuk meclisleri ile ilgili Serdar Hoca ile bir çalışmamız vardı, 8 ilde yürüttük. Çocuk meclisleri, iyi düşünülmüş ama çok kötü kullanılan yerler. Araştırmada şöyle çıkmıştı, bazı illerdeki meclislerde, Ankara’da öyle çıkmıştı, Belediye Başkanı’nun varsa oğlu, kızı, yakınları partililerin çocukları vardı meclislerde. Hiçbir şekilde etkin kullanılmadı. Çok göstermelik her şey, ben açıkçası o çalışmada iyi bir örneğe rastlamadım (Doç. Dr. Hakan Acar, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü)

Yerel yönetimlerde özellikle çocuk meclisleri kuruluyor. Çocukların aldığı kararlar, yerel yönetimlerde çocuklarla ilgili kararlarda ya da çocukların yaşadıkları çağa tanıklık etmeleri için hayata geçirilebiliyor mu? Hayır geçirilmiyor (Mustafa Ruhi Şirin, Çocuk Vakfı Başkanı)”¹⁸

Medyada Çocuk Katılımı

Medyanın, çocuk haklarına riayet edilen, çocuk katılımının en üst düzeyde yer aldığı bir paylaşım platformu olduğunu belirtmek maalesef mümkün değildir. Medya, çocukları sadece bir olumsuzluk olduğunda ekranlarına, gazetelere ve internete yansıtan bir yapıdır. Hatta bu süreçte çocuk katılımını savunmak bir yana, çocukları damgalayan, etik dışı uygulamalar kolaylıkla görülmektedir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, çocukların görüşlerini özgürce ifade etmesi açısından medyanın önemini vurgulamakta ve medyada çocukların katılımlarının daha fazla olmasını öngörmektedir. Bununla birlikte çocuk hakları sözleşmesini imzalayan ülkemizde medya çocuklara bu olanağı yeterince tanımamakta, pasif bir izleyici ve haber nesnesi olmaktan öteye geçmemektedir.¹⁹ Koman aynı

¹⁸ Ercüment Erbay, “Çocuk Hakları”. (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2013).

¹⁹ Ezgi Koman, “Çocuklarla Birlikte Başka Bir Medya”, *Çocuk Hakları ve Medya Kitabı*. (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2011), s.307.

bildirisinde çocukların medyaya katılımlarının dört yolla sağlanabileceğini önermektedir:

1. Çocukların görüşlerini ifade edebilmeleri için olanak sağlanması (özel sayfalar, programlar, köşeler vb.)
2. Medyanın çocukları ilgilendiren konularda onların da görüşlerinin alınması
3. Çocukların kendilerini ilgilendiren konularda bilgi sahibi olmalarının sağlanması
4. Çocukların kendi medya ürünlerini oluşturmalarına olanak tanınması

Sonuç

Bu başlık altında yazar, hem çalışmanın genel olarak sonucuna değinmek hem de bir tartışma yapmak istemiştir. Öncelikle Türkiye’de çocuk katılımı ile ilgili genel bir yorum yapmak gerekirse, “dünden iyi yarından kötüyüz” gibi bir yorum yapmak mümkün olabilir. Ancak çocukların görüşlerini özgürce ifade etmesi ve bununla birlikte görüşlerinin somut uygulamalara dönüşmesi yönünde henüz emekleme aşamasında olduğumuzu belirtmek gerekir.

Aileleri, profesyonelleri ve kurumları çocuk katılımına alıştırmak ne yazık ki çok kolay olamamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi bu bir çocuğa bakış, değer ve aslında kültür sorunudur.

Sonuç olarak Türkiye’de çocuk katılımının nasıl olması gerektiğini Şahin ve Polat başarıyla özetlemektedir. Buna göre; çocuğun “kendi” görüşlerini ifade edebilmesi için kendini güvende hissettiği bir ortam yaratılması, çocuğun karar alacağı konuda ebeveyni veya vasisi tarafından bilgilendirilmesinin sağlanması, görüşlerini ifade edeceği şartlar hakkında aydınlatılmasının sağlanması, çocuğun yaşı ve olgunluğuna bağlı olarak kendi anlayışlarını, tercihlerini ve seçimlerini

sergiledikleri oyun, vücut dili, yüz ifadeleri ile çizim boyama dahil sözsüz iletişim biçimlerinin tanınması, çocuğun manipüle edilmemesi, uygunsuz etki ve baskıya maruz bırakılmaması, engelli çocukların görüşlerini ifade edebilmeleri için gerekli koşulların sağlanması, ayrıca azınlık veya göçmen çocuklarının ve çoğunluğun dilini konuşamayan çocukların görüşlerini ifade edebilmeleri için ortam yaratılması, her bir yetişkinin ve sözleşmeye taraf devlet olarak ülkemizin hukuki yükümlülükleri olarak görülmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.²⁰

Bu makaleden sonra yapılması gereken ise belirtilen bütün başlıklara ilişkin ileri tartışmaların yapılması ve gözlemleri daha bilimsel verilere dönüştürecek araştırmaların yürütülmesidir.

Katılım hakkının gerçekleşmesinin önündeki en büyük engellerden olan bir tartışma ile çalışma sonlandırılabilir: “Katılım hakkı ile çocuğun yüksek yararı çelişirse hangisine öncelik verilecektir?”

Örneğin çocuk katılım hakkını kullanarak okula gitmek istemiyorum derse, ailenin tutumu ne olmalıdır? Çocuğun katılım hakkına riayet ederse, çocuğu okuldan almak gereklidir (zorunlu temel eğitimi dışarıda tutarsak). Karşıt bakış açısıyla aile çocuğun yüksek yararını düşünerek çocuğu okula gönderme konusunda karar alabilir. İşte bu noktada çocuk katılımı ile çocuğun yüksek yararı çelişmektedir. Bunun gibi birçok örnek verilebilir. Doğru yanıtın ne olduğu ise ailelerin her iki kavrama bakış açısıyla ilgilidir. Tek bir doğru önermek mümkün değildir. Aile, korumacı bir bakış açısına sahip ise yüksek yararı, özgürlükçü bir bakış açısına sahip ise katılım hakkını önemseyecektir.

Serozan bununla ilgili görüşünü şu şekilde belirtmektedir: “çocuğun yüksek yararı, bir haktan ziyade çocuk haklarının tümünün yaşama geçirilmesinde bir kılavuzdur. Aynı zamanda çocuğun yararının gözetilmesi, menfaat çatışmalarında çocuğun tarafının tutulması

²⁰ Sultan Şahin ve Oğuz Polat, “Türkiye’de ve Dünyadaki Gelişmiş Ülkelerde Çocuk Katılım Hakkı Algısının ve Uygulamalarının Karşılaştırılması”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), (2012), s. 275-282.

demektir. Çocuğun yüksek yararı, yetişkinlerin yararıyla özdeşleştirilip yozlaştırılmamalı, ‘çocuk için neyin yararlı olduğunu biz biliriz’ diyen yetişkinlerin büyüklenmeleriyle geçiştirilmemeli ve önce ön kapıdan içeriye alınan çocuk hakları, sonuçta böyle kılıflarla arka kapıdan dışarıya kaçırılmamalıdır”.²¹

Çocukların değer gördüğü ve katılım haklarını kullandığı bir ülke olmak dileğiyle, hayalden gerçeğe ümitle...

Kaynakça

Akyüz, Emine, “Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı”. *Milli Eğitim Dergisi* 151, (2001): 3-24.

Aydın, Erdem, “Çocuklarda Aydınlatılmış Onam Sorunu”. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 46, (2003): 148-152.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1989.

Çiftçi, Cengiz, “Türkiye’de Çocuk Katılımı Kamu Uygulamaları (I)”, Erişim tarihi: 13.06.2011, <http://www.t24.com.tr/haberdetay/136815>

Değirmencioğlu, Serdar, “Tersten Katılım: Katılım Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 20. Yılında Türkiye’de Çocuk Hakları*. (Ankara: Maya Akademi ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayını, 2010).

Demir, Ahmet Doğukan, “Son söz sizin olsun ama!” *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Çocuk Bildirileri Kitabı*. (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2011).

Erbay, Ercüment, *Çocuk Hakları*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2013.

Hasta Hakları Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi: 01.08.1998; Resmi Gazete Sayısı: 23420.

Karataş, Kasım ve Acar, Hakan, “Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Çocuk ve Gençlerin Katılımı” *Toplum ve Sosyal Hizmet* 19 (2008), s.29-44.

²¹ Rona Serozan, *Çocuk hukuku*. (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2005), s.66.

Koman, Ezgi, “Çocuklarla Birlikte Başka Bir Medya”, *Çocuk Hakları ve Medya Kitabı*. (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2011).

Nayır, Funda ve Karaman Kepenekçi, Yasemin, “İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Hakları”, *İlköğretim Online* 10, (2011), s.160-168.

Rona Serozan, *Çocuk hukuku*. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2005.

Süt, Naciye Betül (2011). “Hayata çocuğun penceresinden bakmak”. 1. *Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Çocuk Bildirileri Kitabı*. (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2011).

Şahin, Sultan ve Polat, Oğuz. “Türkiye’de ve Dünyadaki Gelişmiş Ülkelerde Çocuk Katılım Hakkı Algısının ve Uygulamalarının Karşılaştırılması”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 4, (2012), s.275-282.

The state of the world’s children. Special Edition. New York: UNICEF Publication, 2009.

Künye:

Erbay, Ercüment, “Çocukların Katılım Hakkı Üzerine Bir Türkiye Değerlendirmesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* I, (2013):38-54.